 <https://doi.org/10.30563/turklad1399857>

İntihal / Plagiarism

This article was checked by

programında bu makale taranmıştır

Makale Bilgisi / Article information

Makale Türü / Article types : Araştırma Makalesi / Research article
Geliş Tarihi / Received date : 04.12.2023
Kabul Tarihi / Accepted date : 13.05.2024
Yayın Tarihi / Date published : 20.06.2024

Atıf / Citation

Seraji, A.N. (2024). Ahmet Haca Halis'in Maktel-Namesi Üzerine. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi / International Journal of Turkic Dialects (TÜRKLAD)*. 8. Cilt, 1. Sayı, 139-149.

AHMET HACA HALİS'İN MAKTEL-NAMESİ ÜZERİNE
On the maktel-nama of ahmet khaja khalis
ABDUL NASER SERAJI¹

Öz

Kerbela olayı, İslam aleminde en önemli hadiselerden biridir. Bu hadisesinin akisleri ve toplum üzerinde bıraktığı derin izler edebî eserlere de konu olmuştur. İçinde yaşadıkları toplumun tarihi ve yaşamı en önemli esin kaynakları olan sanatçılar, bu mühim hadiseyi eserlerinde işlemişlerdir.

Türk edebiyatı da diğer Müslüman halkların edebiyatı gibi içerisinde İslamî gelenekten beslenerek oluşturulmuş birçok edebî tür bulunmaktadır. Bu edebî türlerin en önemlilerinden birisi de makteldir.

Bu konu üzerine Klasik Çağatay Edebiyatı'nın en önemli isimlerinden biri, Ahmet Hâce Halis'dir. Şairin eserine bakıldığında diğer yazısının da bulunma ihtimali mevcuttur. Ahmet Hâce Halis, bu eseri mensur bir kıssadan Çağatay Türkçesine manzum olarak aktarmıştır. Eseri yazarken gençlere yalvarmış aynı zamanda kendisine gençlerin ruhu yardım etmiştir. Kaynaklarda adı geçmeyen eserin bir nüshası Afganistan'ın kuzeyinde Özbek Türklerinin bulunduğu bir bölge olan Tahar ilinde bulunmuştur.

Bu çalışmada, öncelikle Maktel-namenin genel özellikleri üzerinde durulmuştur. Daha Sonra nüsha tanıtılmıştır. Metnin üzerine çalışılırken çalışmada söz konusu eser kime ait olduğu tesbit edilmiştir. Ayrıca eserin tanımlayıcı özelliklerinden olması dolayısıyla bilgileri içeren manzumeler kaç beyit, hangi nazım biçimi ile yazılması, aruzun hangi vezni ile yazılması ve beyitlerdeki kusurlar nelerdir üzerinde durulmuştur. Nüshada yer alan bölümler ve bölümlerdeki manzume beyitlerden birkaç örnek verilerek bunlar üzerinden değerlendirilmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kerbelâ hadisesi, Çağatay Edebiyatı, Maktel-nâme, Ahmet Hâce Halis.

¹ Öğr. Gör., Kabil Eğitim Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. Kabil/ AFGANİSTAN
El-mek: n.seraji86@gmail.com

 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1888-7239>

Abstract

The Karbala incident is one of the most significant occasions in the Islamic world. The repercussions of this incident and the deep traces it left on society have also been the subject of literary works. Artists, whose most important sources of inspiration are the history and life of the society they live in, have used this important event in their works.

There are many literary genres in Turkish-Islamic literature that are inspired by Islamic tradition. One of the most important of these literary genres is maktel.

One of the most important names of classical Chagatai literature on this subject is Ahmet Hâce Halis. Based on the poet's work, it is possible to find both prose and verse works of the poet in world libraries. Ahmet Hâce Halis translated this literary work in verse from a prose story into Chagatai Turkish. While writing the literary assignment, he requested the young people and at the same time, the motivating force of the young people helped him. A copy of the literary work, which is not mentioned in the sources, was found in Tahar province, a region in the north of Afghanistan where Uzbek Turks live.

In this study, first of all, we focused on the general condition of the copy of Maktel-Nama. After that, the copy was introduced. While working on the text, it was determined who the work belongs to. In addition, since these are the defining characteristics of the work, how many couplets are in the poems containing information, in which verse form they are written, in which heaviness prosody is written, and what are the flaws in the couplets were emphasized. A few examples of the chapters and poetic couplets in the chapters were given and evaluations were made based on these examples.

Keywords: : Karbala Incident, Chagatai Literature, Maktel-Nama, Ahmat Khâja Khalis

1. Giriş

İslam tarihinin çok önemli ve etkileyici hadiselerinden biri şüphesiz ki Hicret'in 61. yılında Muharrem ayının 10. gününde vuku bulan Kerbela Hadisesi'dir. Müslüman toplumunun arasında derin izler bırakan, yüreklerinde acı yaralar açan bu hadise, üzerinden asırlar geçmiş olsa da Müslüman toplumunun arasında tazeliğini hâlâ korumaktadır.

“Tarih bakımından olduğu kadar sosyal açıdan da önemli sonuçları bulunan ve etkisi günümüze dek süregelen Hz. Hüseyin'in şehadetinin hikayesi edebi eserler ve çeşitli alanlardaki sanat eserlerine yansımıştır. Hüseyiniye olarak isimlendirilen mimari eserlerden, taziye denilen tiyatrolara, konu ile ilgili resimlerden, minyatür ve bestelere kadar bu çerçevede verilmiş pek çok eser bulunmaktadır” (Tekcan, 2012: 207-208).

Kerbela Hadisesi, Hz. Hüseyin ile beraberindekilerin eziyet edilerek şehit edilmesi edebiyatımızda da işlenmiş, bu konuda Türk edebiyatının diğer sahalarında ve Çağatay sahasında pek çok eser yazılmıştır. Kerbelâ Hadisesi'yle ilgili olarak müstakil eserler, mersiye türünde şiirler ve manzumeler telif eden sanatkârların ve halk şairlerinin his ve hayal dünyalarının ortaya koymasında Kerbela Olayı önemli bir mazmun olarak kullanılmıştır.

2. Çağatay Edebiyatında Kerbela Mersiyesi

Arap ve Fars edebiyatlarında Kerbela Hadisesi, Maktel-i Hüseyin adı altında işlenmiş Türk edebiyatının çeşitli sahalarında da bu isim altında pek çok eser kaleme alınmıştır². Musa

² Yûsuf Meddah'ın Maktel-i Hüseyin'i, Lâmiî'nin Kitâb-ı Âl-i Resûl'ü; Hacı Nûreddin Efendi'nin Vak'a-i Kerbelâ'sı, Abd el-Ganî Efendi'nin Maktel-i İmâm Hüseyin'i, Bekâyî Kâtib-zâde Dârende'vi'nin Maktel-i Hüseyin'i, Feyzi'nin Maktel-i Hüseyin'i, Fuzûlî Mehmed b. Süleymân Bağdâdî'nin Hadikatü's-Süeda'sı, İbrâhîm'in Maktel-i Hüseyin'i, Kastamonulu Şadi'nin Maktel-i Hüseyin'i, Kemterî İbrâhîm'in Maktel-i İmâm Hüseyin'i, Edhem'in Vak'a-i Kerbelâ'sı, Seyyid Süleyman Aşki'nin Kerbelâ Hadisesine Dair risale'si, Aşki'nin Maktel-i Hüseyin'i, Ali Şîr Nevâî'nin Maktel-i Hüseyin'i, Meddah'ın Kerbela Vekayii Makdal al-Hüseyin'i, Nûr ed-Dîn Tatabî'nin Maktel-i

Ahund, Saykal ve Ahmet Hâce Çağatay edebiyatının bu türde eser veren yazarlardandır. Bu eserler Orta Asya halkları arasında çok beğenilen bu mersiyeler, destancılar, kıssahanlar, damullalar ve ahundlar tarafında halka okunmuştur. Bu şiirler destancı ve okuyucular tarafından okurken aynı zamanda dinleyiciler tarafından da yazıya dökülmüşlerdir.

“Günümüzde özellikle Hoten, Kaşgar gibi şehirlerde yaşayan destancılar, çeşitli ziyaret yerlerinde ve sufi meclislerinde, rebab ve dutar gibi çalgılar eşliğinde Kerbela mersiyelerini icra etmektedirler. Örneğin; Hoten’in Karakaş ilçesinde yaşayan ve son dönemin en ünlü destancısı olan Ebul Hasan bu icracıların önde gelenlerindedir. Bu durum, Kerbela mersiyelerinin sözlü gelenekte yayıldığını 15. yüzyıldan itibaren de Çağatay Türkçesiyle yazıya geçirildiğini göstermektedir. Bir başka ifadeyle, gerek destancıların icraları gerekse sufi meclislerinde kolektif olarak icra edilen Kerbela mersiyeleri, eş zamanlı olarak yazılı gelenekte de varlığını korumuştur” (Tek, Öger, 2018: 73).

3. Maktel-Nâme ve Bulunduğu Nüshanın Tanıtımı

Söz konusu yazma, Afganistanın kuzey doğu (Katagan) bölgesinde yer alan Tahar vilayetinin Hoca Bahaeddin ilçesi Katikcer köyünden bulunmuştur. 18. yüzyılın sonlarında yazıldığı tahmin edilen yazma, yırtılmış kayıp yaprakların dışında 70 sayfalık bir eserdir. Nüshanın başından iki sayfası eksik olup 3 ve 22. sayfalar arasında Hz. Peygamber, İmâm Muhammad Hanîfe’nin, Bibi Şehr Bânû’nun ve Hz. Fatma’nın oğulları için okudukları mersiyeler yanında Hz. İmam Cafer Sâdık’a bir kişinin okuduğu mersiye ve Hz. İmâm Hüseyin’in Bibi Şehr Bânû ile vedalaşmasını konu alan vedânâme de vardır. 22. ve 77. sayfalar arasında farklı manzumeler yer almaktadır. Bunlar 22-27. sayfalar arasında Kudeknâme, 27-30. sayfalar arasında Hz. Cebrâil’in İmâmlara getirdiği giysiler, 30 ve 31. sayfada Hz. Muhammed’in İmâmzâdelere için ağlamasının anlatımı, 31-34. sayfalar arasında Hz. Cebrâil’in Kerbelâdan aldığı toprak hakkında, 34 ve 35. sayfada Hz. Fatıma’nın üç gruba şefâat edeceğine söz vermesi, 35 ve 36. sayfalar arasında eser sahibinin İmâmlar hakkında söylediği nedâmet/pişmanlık, 36-40. sayfalar arasında Hz. İmâm Hüseyin Mersiyesi, 40-49. sayfalar arasında Aşure ayının fazileti hakkında, 49-51. sayfalar arasında Hz. Resûl’ün Vefâtnâme’si, 51-58. sayfalar arasında Sahâbelerin rüyasının Hz. Peygamber tarafından tabir edilmesi hakkında, 58 ve 59. sayfalarda Hz. Bibi Fatıma’nın Vefâtnâme’si, 59 ve 60. sayfalarda Aliyyü’l-Murtazâ Bibi Fatıma’nın verdiği cevaplar, 60-65. sayfalar arasında acılarla dolu olan Câbir Sahabenin kıssası, 65-67. sayfalar arasında Hz. İmâm Azam Kıssası, 67-69. sayfalar arasında bir Hikâyet yer almaktadır. 69 ve 70. sayfalarda bir hikmet, 71 ve 72. sayfalarda Hz. İmâmı alıp çıktıklarında okunmuş olan mersiye ve 72. sayfanın son kısmında *o gün siyah burka giyinip ellerinde baston alıp* şeklinde bir başlık bulunmaktadır ancak sayfanın devamı eksiktir. Yazmanın ilk sayfasından 21. sayfasına kadar 23. satır devam eden metin, 22. sayfadan 72. sayfaya kadar 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22 ve 23 farklı satır sayılarına sahip sayfalardan oluşmaktadır. Nüshadaki gazellerin mahlas bölümünde geçen Hâlis isminden ve 69. sayfada “Baski ‘azizler tamam yoqtur sözümde haţâm/ bu kışsa buldı tamam Aĥmet Hâce eydiya” beytinden anlaşıldığı üzere eser, Ahmet Hâce Hâlis tarafından yazılmıştır.

4. Maktel-Nâme’nin Şekil Özellikleri

Eser üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümdeki manzum makteller, gazel ve kaside nazım şekilleri ile yazılmıştır. Kasideler düzenli bir biçimde devam etmesine rağmen gazellerin bazıları şekil olarak karmaşık yapıya sahiptir.

İmâm Hüseyin’i, Sâfi’nin Maktel-i İmâm Hüseyin’i, Gelibolulu Câmi-i Rûmî’nin Sa’âdetnâme’si, Âşık Çelebi’nin Maktel-i Hüseyin’i Makteller arasında 225’ten fazla yazma nüshaya sahip olmasıyla en sevileni olarak değerlendirilen eser Fuzûlî’nin Hadikatü’s-Sü’edâ’sıdır (Fuzûlî, 1987).

4. 1. Birinci Bölüm

İlk bölüm dokuz ayrı manzumeden teşekkül etmektedir. Eksik olmaları sebebiyle 1 ve 2. metnin kaç beyitten oluştuğu tespit edilememiştir ancak okunabilen beyitlerden metinlerin aaaaax, bbbbx, ccccx... kafiyelenişine sahip müseddes oldukları anlaşılmaktadır. Beyit kafiyelerinin aksadığı müseddesler de bulunmaktadır. Aruzun fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün kalıbı ile yazılmıştır. Üçüncü manzume 9 beyitlik muhammestir ve aaaav, bbbbv, ccccv şeklinde kafiyelenmiştir. Dördüncü metin 16 beşlikten meydana gelmiş aaaaa, bbbba, cccca şeklinde kafiyelenmiştir. Yüz on iki beyitten oluşan beşinci manzume fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün kalıbıyla yazılarak aa, ba, ca, da şeklinde kafiyelenmiş ve redif olarak "didi ya" kelime gurubu kullanılmıştır. Altıncı manzume ise 25 beyitten müteşekkildir ve kaside nazım biçimiyle yazılmıştır. Mersiye, aa, ba, ca... şeklinde kafiyelenmiştir. Yedinci metin 8 beyitlik bir muhammes ve 4 murabdan oluşmaktadır. İlk iki beşliğin beşinci mısrası dörtlüklerin üçüncü mısrasında tekrarlanmıştır. Dörtlüklerin kafiyelenişi aaax, bbbx, cccx... şeklinde olmakla birlikte kafiyenin aksadığı dörtlükler de bulunmaktadır. Sekizinci manzume 80 beyitten müteşekkil ve kaside nazım biçimiyle yazılmıştır. Bu manzumede eksik mısralar bulunmaktadır. Mısradaki eksik olan kısımlar genel itibariyle ikinci mısradaki redif olarak tekrarlanan "ya" kelimesinin bir harfinin eksik kalması şeklindedir. Mersiye, aa, ba, ca... şeklinde kafiyelenmiştir. Bu bölümün son metni 14 muhammesten oluşmaktadır. Mersiye aaaav, bbbbv, ccccv... şeklinde kafiyelenmiştir. 7. 8. ve 9. manzumeler de diğer metinler gibi aruzun fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün kalıbıyla yazılmıştır.

4.2. İkinci Bölüm

Bu bölüm, bir Kudēknāme ile başlar değişik şekillerde bir araya getirilmiş beyitlerden meydana gelmektedir. Şiirin ilk 20 beyti nazımın gazel şekliyle yazılırken ardından gelen ve aynı kafiyeye sahip olan 18 beyit çizgiler içine alınarak müseddes nazım şekliyle yazılmıştır. Yine bu manzumenin devamında yer alan 13 bentlik muhammes aaaax, bbbbx, ccccx... şeklinde kafiyelenirken, devamında 16 beyit mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. Kudēknāme metninin son kısmında 9 bentten oluşan bir muhammes vardır. Beşliklerde tekrar eden beşinci mısra ilk beşlikte eksik ikinci beşlikte ise kelime eksikliği görülmektedir. İkinci metin mesnevi, muhammes ve müseddes nazım şekilleri ile karışık olarak yazılmıştır. Bu manzumede 17 beyitlik bir mesnevi 11 beyitten oluşan muhammes ve 21 beyitlik bir müseddes aruzun "mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün" ve "mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün" kalıpları ile yazılmıştır. Üçüncü manzume de mesnevi ve muhammes şekliyle karışık yazılmıştır. Bu manzumede bazen kafiyeye eksikliği bazen de mısra eksikliği bulunmaktadır. Dördüncü metin bir müsemmenle başlayıp muhammesle devam etmiştir. Beşinci manzume altı beşlikten müteşekkildir. Bu metinler aruzun "fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün" kalıbı ile yazılmıştır. Altıncı metin 27 bentlik müseddes, yedinci manzume 51 bentlik müseddes, sekizinci metin 14 bentlik müseddes, dokuzuncu manzume 40 bentlik müseddes, onuncu manzume 5 bentlik müseddes, onbirinci metin 9 bentlik müseddes, on ikinci manzume 24 bentlik müseddes, on üçüncü manzume 14 bentlik müseddes ve on dördüncü metin ise 12 bentlik müseddesten müteşekkildir. Bu metinlerde vezin kusurlarının yanı sıra kafiye sisteminde de aksaklıklar görülmektedir. Müseddeslerde bazen beyit eksikliği bazen de beyit fazlalığı tespit edilmiştir.

4.3. Üçüncü Bölüm

Üçüncü bölüm bir hikmet ile başlar ve 8 müseddesten oluşmaktadır. Müseddeslerin bazı beyitlerinin eksik olduğu görülmektedir. İkinci metinde ise sadece bir beyit okunabilmekte ve ikinci beyit sayfanın yıpranmış olması nedeni ile okunamamaktadır. Sayfanın devamı da yırtılmış ve kayıptır. Üçüncü manzume 44 beyit ve gazel nazım şekli ile yazılmıştır. Beyitlerin genelinde "didi ya" redifinin tekrar ediliyor olması bu metin, birinci bölümde yer alan mersiye'nin devamı olduğunu düşündürmektedir. Çünkü sayfadaki numaralandırma da sayfa hasar gördüğünden dolayı silinmiştir. Yaprığın son kısmında bir başlık bulunmakta ancak sayfanın devamı yırtılmış olduğundan yaprak eksik kalmıştır.

5. Maktel-Nâme'nin Muhteva Özelliği

Eserin kapağı mevcut değildir. Başlangıçta eksik yırtılmış yarım kalan yapraklarda yer alan, “Bu mersiye'yi Hz. Resul (asv) okumuşlar”, “Hz. İmâm ile Bibi Şehrbânî'nun vedalaşması hakkında”, “Bu mersiye'yi İmâm Muhammed Hanife okumuştur” şeklindeki başlıklardan sonraki râviler *andağ rivâyet gılurlar kim Hazret-i İmâm Hüseyini atlarından yıkılğanlarını Şehrbânü görüb bu mersiye'ni okudular Hazret-i İmâm mest u müstağrak bolub zü'l-fikârlarını kollarığa alıb hamle kıldılar anın bevânı: bir sonra ki başlık el-kıssa râviler andağ rivâyet gılurlar kim Hazret-i İmâm Hüseyin merg şerbetin tatkanlarından song Şemr Le'in mübârek başlarını alıb ketti. Bibi Şehrbânü kara kiyib saçlarını yaydılar. Barça mazlumlar ham kiydiler asman yer hem matem tuttu dünya karanğu boldı. Hiç kişi birbirini kuralmay güya mahşer Kıyâmet kayım boldı. Bibi Şehrbânü barça mazlumlar kattıg âvâz bu mersiye'ni okudular* şeklinde diğer bir başlık yer almaktadır. Bu ifadeler sadece bu başlıkta yer almamaktadır. Eserin diğer bölümlerinde yer alan farklı başlıklar da benzer cümlelerle başlamaktadır.

Bu ifadeler, Çağatayca yazılan eserlerin birçoğunda görülen ve eserin hemen başında peygamberlerden birine ya da imâmlardan birine atfedilen bir ifadedir. Bu kısımda, yazıyı okuyan, ya da dinleyen bir kişinin Hz. İmâm Hüseyin'in öldürülmesinden etkilenmesini sağlamak amaçlanmakta ve eseri okuyan kişinin din yolunda çalışmaktan pes etmeyeceğini vurgulamak istenmiştir. Dolayısıyla eserde kaydedilen fikirler kadar metnin kendine de bir kutsiyet yüklediğini söylemek mümkündür.

Yazının birinci bölümdeki başlıkların devamından Hz. İmâm Hüseyin'in Kerbelâ meydanında nasıl şehit düştüğü ve başının teninden *Şemr Le'in* tarafından vahşice kesilmesini konu alan mersiye'nin bir kişi tarafından İmâm Cafer Sadık'a okunduğu anlaşılmaktadır. Bu mersiye'lerden sonra Fatma (rz) oğullarının taziyesinde okudukları mersiye de muhammes nazım şekli ile yazılmıştır. İkinci ve üçüncü bölümdeki metinler genellikle İmâm Hüseyin'in ölümü ve Kerbelâ çölünde şehit edilmesi hakkında yazılmasından dolayı eserin tür olarak maktel-nâme şeklinde tanımlandığı görülmektedir.

Nüşanın ilk sayfalarında yer alan başlıklar yırtılması sebebi ile eksik, ama bu sayfa da yer alan şiir, müseddes nazım şekliyle kaleme alınmıştır. İlk şiirin, altıncı dizelerinde “imdi ne sud yeâlâmaüdin aylanayın ya İmam” şeklinde tekrar eden bu mersiye yazar dilinden okunduğu tahmin edilmektedir. Bu şiirde İmâm olmayınca onun için feryat etmenin, ağlayıp nâleler etmenin bir faydası olmayacağı anlatılmıştır. Ardından “balam” redifli beyitlerden oluşan mersiye gelmektedir. Hazret-i Resül'ün dilinden anlatılan bu şiirde İmâm Hüseyin'in ümmet için canını feda etmesi, yoldan çıkan insanların ona cefa etmeleri, kafirlerin ettiği eziyetler ve başsız cesedinin o meydana kalması anlatılmıştır. Sonrada da 9 beyitlik muhammesten oluşan mersiye'nin beşinci mısrasında “elvedâ” redifi tekrarlanmıştır. Bu şiirde İmâm Şehrbânî ile vedalaşırken ona kendisinden öncekilerin din için savaştıklarını söyler. Artık sıranın kendisine geldiğini, bu işin ezelden kaderine yazıldığını, kendisinin Allah'ın ferman berdar bir kulu olduğunu, Bibi Şehrbânî ile bir daha görüşmeyeceğini söylemiş ve onu hurilere benzetip kendisi için de evliya şehidi demiştir.

Mekke'deki insanların kendilerine haber vermediklerini, onların İmâmı bekleyip oturduklarını, yürüdükleri yolda aradıklarını ve gördükleri herkese sorduklarını ancak kimseden bilgi alamadıklarını anlatmıştır. Bu bilgiler 20 bentlik muhammesten müteşekkil İmâm Muhammed Hanife'nin okuduğu mersiye'de yer almıştır. Devamında ise İmâm Muhammed Hanife keşke ben yanlarında olsaydım, havariçlere soy kırım yapsaydım demektedir. Ona yardım edememiş olmasından, Hüseyin'i kaybetmiş olmasından dolayı çok gözyaşı dökmüştür. Kıyamet gününde herkese şefa'at ederken kendisine de şefa'at edilmesi dileğinde bulunmuştur. Hz. Hüseyin'in şehit olmasından sonra, bu acı haberi alan İmâm Muhammed Hanife'nin söylediği gazel “şehîd-i Kerbelâ bolgan Hüseyin” redifli bir mersiye'ye yer verilir. Mersiye'den sonra râvilerin söylediği “Onların şehadet haberini alanların siyah giymesi ve yas tutması” hakkındaki bilgi mensur olarak nakledilir. Ardından Bibi Şehribânü'nun söylediği “ey şehîd-i

Kerbela” redifli bir mersiye yer verilir. Eserde mersiye’nin ardından “dedi yâ” redifli bir manzume daha gelmekte bunu ise İmâm Cafer Sadık’a bir kişi şöyle anlatır: Ben çok şiddetli bir ses duydum nereye gideceğimi şaşırđım, kendimden geçtim. Kendime geldiğimde Hüseyin’in başsız bedenini gördüm. Ondan sonra sürekli bir gök gürültüsü ile ak ve kara bulutlar arasından sırası ile peygamberler ve farklı sesler, dünyayı ışıkladıran bir nur ve meleklerle birlikte Hz. Muhammed geldi çok ağladı. Yüz yirmi dört bin peygamber toplanıp taziye aldılar. Manzumenin devamında o gece Hz. Ali, Bibi Sâre, Bibi Meryem, Bibi Hâcer ve Hz. Havva anamız hep birlikte Hüseyin’in matemini tutmuşlardır. Daha sonra Hz. Fatma’nın gelmesi oğlu Hüseyin için “vâ Hüseynâ vâ yetimâ vâ şehid olgan balam” diye, ağlaya ağlaya gözyaşını sel gibi akıtır bu mersiye’yi okuması bilgisi verilmiştir. Bu Mersiye ise 14 beşlikten oluşmaktadır.

Nüşadaki şiir başlıklarının bazılarında tekrar edilen râviler şöyle rivâyet ederler, el-kıssa gibi cümlelerden yola çıkarak eserin bu bölümünün sözlü gelenekten de yararlanılarak yazıya geçirildiği anlaşılmaktadır.

İkinci bölüm, 20 beyitten oluşan gazel, 6 müseddes, 14 muhammes, 16 beyitlik bir mesnevi ve yine 9 muhammesten müteşekkildir. Mersiye bir Kudeknâme başlığının altında yer alan şiirlerle başlamıştır. Bu şiirlerde Hz. Peygamber, İmam Hüseyin’i kendi sırtına bindirmiş ona “senin deven develerin en iyisidir” demiştir. Ardından Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin dedeleri ile camide iken Cebrâil’in elinde üzüm ile camiye girmesi, o üzümünden Hz. Muhammed torunlarına vermesi o an kapıda birisinin belirmesi onlara üzüm ısmarlamak istemesi o an Cebrâil’in o amele mani olması, o kişinin kötü birisi olduğu ve cennet meyvesinin ona verilmemesi gerektiğinin söylenmesi, onun kin bir şeytan olması gibi bilgileri içermektedir. Ardından gelen manzumede ise şehzade imâmın küçük yaşlarında iken başına gelen olaylar şöyle aktarılmaktadır: Bir bayram günü Cebrâil, kırmızı ve yeşil renkli iki elbise getirdiğini gören Peygamber sevinirken Cebrâil ise üzülmüştür. Hz. Peygamberin neden üzgünsün sorusuna şu cevabı vermiştir: Bu sırrı ben söyleyeyim ama sen kendine sakla yeşil renkli giyimi seçen Hasan ümmetlerin elinden zehirlenecektir ve kırmızı rengi seçen Hüseyin Kerbelâ çölünde şehit olup kanlara boyanacaktır dendiği bilgisi verilmektedir.

Yazının bu bölümünde devam eden metinlerin hepsi de ayrı başlıklarla Hz. Hüseyin’in şehit düşmesi ile ilgili kaleme alınmıştır. Nazım sahibi de Kerbelâ Savaşı’nda İmâmın yanında olamaması ve ona yardımda bulunamaması nedeni ile “imdi men yeğlay sanga her dem meded bolsun sanga” redifli bu mersiye’yi ona yardım maksadı ile yazmıştır. Ardından yine Hüseyin Mersiyesi, Vefâtnâme-i Bibi Fatma, Hz. Resul Vefâtnâmesi, Hz. Cabir Sahabe’nin vefatı ve Peygamberin duası ile dirilmesinin anlatıldığı kıssa ve bu bölümün son manzumesi olarak da padişah hakkında bir hikâyeye yer almaktadır. Bu hikâyede ise padişahın İmâm-ı Azam’ın mezhebine tabi olması anlatılmaktadır.

Üçüncü bölüm bir hikmetle başlamaktadır. Hikmette ise Muhammed “(sav)”in vefatı hakkında bilgi içermektedir. Azrail’in gelmesi, Peygamberle konuşması, bu hadiselerin Pazartesi günü olması, cenazeye İbni Abbas’ın su dökmesi ve Hazret-i Ali’nin cenazeyi yıkaması şeklindeki bilgiler verilmektedir. Daha önce de belirtildiği üzere nüshanın son yapıkları yırtılmıştır ve metnin devamı bulunmamaktadır.

6. Eserden Örnekler

6.1. Şemr Lein Hz. Hüseyin’in Başını Kestiği:

“İmam Hüseyin babası İmam Ali’nin şehadetinin ardından itaatkâr bir kardeş olarak sürekli İmam Hasan’ın yanında yer aldı. Muaviye ile imzaladığı barış antlaşmasından sonra Medine’ye giden kardeşiyle birlikte o da Medine yolunu tuttu. Hicretin 39 veya 40. senesinde şehit olan kardeşinin ardından İmamet makamını üstlendi. O, bu tarihten itibaren musibetlerle dolu yaşamını tek başına sürdürmeye başladı. Tüm yakınlarının şehadetini acı bir zehir gibi içmiş, yalnızlığını Kerbelâ’da Şimr’in kılıcıyla noktalamıştı”(Dedekargınolu, 2015: 297).

Şemrin hançeri İmam Hüseyin boynunu kesmediği, İmam Hüseyin Şemre, Dedesinin öptüğü yeri hançerin kemeyeciğini söylemiştir. Şemr ta İmamın başını almayınca kurtulamayağı ve ne yapılmasını sorunca, Hz. Hüseyin de hançeri arka taraftan koymasını söylemiş öylece kafasını kesmiştir. Bu bilgileri aşağıdaki beyitler içermektedir.

Közümü açtı imâm eydi ayânâk sag (3/90 G)

Ne çok ötsun bu manı buğzımgâ hancar dediya

Öper erdi buğzımı dâyim Muḥammad Muştafa (3/91 G)

Lebleri tekkan yeriga hancar otmaz dediya

Man ne çok kılsam başıngnı kesib algum ey imam (3/92 G)

Ta başıngnı bergil u bolğil amanda dediya

Dedi manı andağ etgil keftime kuyğıl başıng (3/93 G)

Arğa yanımdan balid hancarnı kuyğıl dediya

Bu Le'fin andağ bilib tanden cuda eylab başın (3/94 G)

Hâk murâdım berdı deb sıcrab Atıga mındıya

6. 2. Muharrem Ayının Fazileti

Muharrem ayı, tarih boyunca insanlık için dönüm noktaları sayılabilecek önemli olayların yer aldığı bir aydır. İslam'dan önceki semavi dinlerde de değerli bir zaman dilimi olarak kabul edilmiştir. “Muharrem ayının onuncu günü “âşûrâ” diye adlandırılır. Sâmi dinlerde özel bir yere sahip bulunan âşûrâ gününde Câhiliye Arapları da oruç tutardı. Hz. Peygamber risâletten önce ve Medine'ye hicretinden sonra bu günde birkaç defa oruç tutmuş, müslümanlara da tutmalarını emretmiş, ramazan orucunun farz kılınmasıyla birlikte bu orucu isteğe bırakmıştır. Bu ayda Hz. Hüseyin ile aile fertlerinin 10 Muharrem 61'de (10 Ekim 680) Kerbelâ'da şehid edilmesi üzerine muharrem ayı başka bir anlam kazanmıştır”(TDV, 2020: 4-5). Bu ayda kişi rakat namaz kılsa şehid olacakkadar, yaptığı ibadetin sevabını Hüseyine bağışlarsa Kerbela şehitleri ile beraber olur ve bir hastayı haber alırsa bütün dünya hastalarının haberini almış kadar sevab kazanacakmış bilgileri aşağıdaki beyitlerde verilmiştir.

Kişi kim iki rık'at munda namaz oğusa (12/8 msds)

Şehidlerni sevabın anda alur dediya

Bu namaznı sevabın bağışlasa Hüseyinge³

Kerbelanı şehidi bilen bolur dediya

Bir bîmarnı sorsa uş bu aynı içinde

Cihandeki bîmarnı sorağandek bolur dediya

Yine bu ayda yapılan işlerin sevabı başka aylar ve zamanlara göre daha fazla olduğu anlatılmıştır. Aşur ayında ana ve babaya hizmet ederse Allah onu seveceğini, bir saatlik ibadet için Hakkın rameti üzerine yağacak, birisi kendi çocuğunu muharrem ayında sevindirirse o çocuk Hasan ile Hüseyin arkadaşları olacağı ifadeleri Ahmet Hacı manzumesinde yer almaktadır.

Her kim bu âşur ayda ata ana könglını (12/11 msds)

Tapar bolsa bil anı tengrim sever⁴ dediya

Her kim bu ay bir âyet eger Qurân oğursa

Berçe Qurânı oğub tuşurgandek dediya

Arığ ihlâş birle her kim bir Allah dise

İdrisni sevabın 'atâ kılğay dediya

³ Nüshada حسین کا şeklinde yazılmıştır.

⁴ Eserde سويار olarak yazılmaktadır.

6. 3. Hüseyin için Hz. Muhammed'in ağladığı

Hazreti Resul(a.s.v) torunlarının kerbela meydanında şehit edileceğini Cebreğilden öğrendiği zaman çok ağlamıştır. Bu kötü haberi daha erken alınca kendilerini matem içinde bulmuşlardır. İmam Hüseyin meyvelik bir bağ ve herkese faydalı olun tarlaya benzetmiştir. Yine iki elma iki gül ve nara benzetilmesinden kasıt Hz. Hasan ile Hüseyin anlaşılmaktadır.

Matamingni uşlayın dedi ciger guşam balam (14/1 mhs)
 Matamingdur imdi manga zad ile tuşam balam
 Mivelik baç-ı baharım mezre'e cayım balam
 İki elme iki gül iki anar huyum balam

Hazret Peygamber haberi duyunca Cebreyilden bu olaylar nerede ne zaman olaca diye sorular sordular. Cevabı alınca ağlayarak kendilerinden geçtikleri bilgiler aşağıdaki beyitlerde kaydedilmiştir.

Cebre 'ilga dedi peygamber ayâ ey nikeray (14/6 mhs)
 Manga ayğıl bu 'alamat bulğusidur kıaysıca
 'Âşurayı ruyında bulğusidur hukm-ı Huday
 İkisiga cennet asmavaturur iki seray
 Yeğlab eydiler peygamber boldılar berhem balam

Hazret Cebreyil kendi elleri ile Kerela toprağından almış Hz. Muhammad'a ne zaman bu toprak kan olursa o gün İmam Hüseyin şehid olur diye, söylemiştir. Bunu öğrenince Hazreti Peygamber yetim kalan torunları için çok ağlamışlar. Yukarıdaki bilgiler aşağıdaki beyitlerde kaydedilmiştir.

Ki anda Cebre 'il bir muşt hakı (15/1 G)
 Alıb berdi dedi ey nür pakı
 Kaçan kin uşbu toprak⁵ kan olursa
 Yetuşurgay mühleti evvel ol olursa
 Otub fırsat kazası yetgay ol gün
 Ecel şerbetleriden içgay ol gün
 Bu sözn işitiban ol Muhammad (15/4 G)
 Közini yaşını kim tökti bî had

6.4. Yas/mâtem

Yas veya mâtem, tüm Kerbelâ mersiyelerinin olduğu gibi Ahmet Hâce eserinde yer alan konularından biridir. Şâir, yas tutmak amacıyla bu mersiyesinin merkezine kendini koymak sûretiyle hayli yoğun bir şekilde işlemiştir. Yaşanan fâciadan duyulan acı ve hüzn, yanıp yakılmalar, feryat ve figânlar eser boyunca ve neredeyse soluksuz bir şekilde anlatılmıştır. Bâzen bu feryat ve figânlar doğrudan Ahmet Hacen'in bâzen de Şehribânû, Hz. Muhammed, Bibi Fatma veya ravilerin ağzından dile getirilmiş, ayrıca tüm cihan halkı, güneş, felek hattâ melekler de tutulan mâteme ortak edilmiştir.

Va Hüseyinâ körmedin canım fedâ bolsun sanga (17/1 mhs)
 Hâsretin ger kızıl bolsa yüzüm solsun sanga
 E'tikading kandanlar ortanıb olsun
 Ustuhanları köyüb a'zâsı kül bolsun
 İmdi man yeğlay sanga birdem meded bolsun sanga

⁵ Nüşhede تفراق şeklinde yazılmıştır.

6.5. Mensur Olan Bir Kıssa'nın Nazma Aktarılması

“Mensur olan bir eserin manzum olarak yazılmasının asıl mühim sebeplerinden biri veya birincisi, talimi (didaktik) olmak maksadıyla ilgilidir. Bu tür eserlerin bir kısmı, tedris gayesiyle kaleme alındığından, ezberlenmesi istendiğinden; nazımın, okunma ve ezberlenme kolaylığı ile herhalde musiki ciheti de dikkate alınarak birçok manzum eserler yazılmıştır”(Çelebioğlu, 1998, s. 350-352).

“Klasik dönemde nazım-nesir ilişkisi bakımından dikkati çeken diğer bir uygulama ise, önceden yazılmış mensur bir eserin sonradan manzum hâle getirilmesidir”. Ayrıca dikkate alınması gereken bir diğer husus da telif, tercüme ya da nazma çekme yoluyla oluşturulan manzum öğretici eserlerin diğer Türk şiveleriyle, özellikle Çağatay Türkçesiyle de yazılmış olduğudur (Kiremitçi, 2012, s. 1502).

Orta Asya İslam Edebi dili ve Çağatay Türkçesi ile mensur olan bir metni manzum olarak kaleme alınmış en önemli eserlerden biriside Maktel-i Hüseyin'dir. Bu Ahmet Hâca Halis tarafından telif edilmiş dini ve tarihi bir eserdir. Bu tür didaktik eserler, on beşinci asrın ikinci yarısında Nevâ'î'nin eserleri ile klasik bir mahiyet kazanan Çağatay Türkçesi temsilcileri tarafından farklı sahalarda önemli eserler kaleme alınmıştır(Seraji, 2022 s. 298-299).

Aşağıdaki beyitler Halis'in adı geçen eseri mensur bir metni nazma aktarması hem de çok güzel olduğunu beyan etmektedir.

Tamam boldı bu kışsa ketti köngilden guşsa (23/11 msds)
Könglüm guşsa içide közüm giryân dediya
Naşır erdi bu kuşsa bir niçe yuttı guşsa
Nazım kışa naşırdan ne huş 'acab erdiya

Ahmet Hâca Halis, bu eserini yazarken gençlere yalvardığını ve gençler ruhundan kendisine yardım olmasından söz etmektedir. Yazarın gençlere yalvarma ve geçler ruhu gibi kelimelerden maksad Hz. İmâm Hüseyin ile Hz. İmâm Hasan, diye düşünülmüştür. Çünkü eserin başından sonuna kadar genel bir şekilde Hz. Peygamber torunlarının Kerbelâ çölünde düştüğünden bahsedilmiştir. Ayrıca eserin konusu da İmâm Hüseyin gibi bir gencin üzerinden devam etmesinden dolayı yazarın bu eseri yazmasına yardımcı olmuştur. Bu bilgiler aşağıdaki beyitte geçmektedir.

Nazm kıldım man garîb îranlarga yalbarıb (23/12 msds)
İranlarını rûhıdan manga madad boldıya
Baski 'azizler tamam yoğtur sözümde haţâm
Bu kuşsa boldı tamam Ahmet Hâca eydiya

7. Sonuç

Üzerinden yüzyıllar geçmesine rağmen İslam tarihinde yaşanmış olan Kerbela olayı, İslam inancına sahip kişilerin gönlünde ve özellikle de Ort Asya Alevilerinin hafızasında en acı şekliyle yaşamaya devam etmektedir. Her sene Muharrem ayının gelişi ve bu ay içerisinde gerçekleşen acı olay tekrar canlandırılarak ehli beyt için ağıt ve mersiyeler söylenip yas tutulmaktadır. Hz. Hüseyin'in Kerbela çölünde şehit edilmesi, farklı edebî geleneklerde dolayısıyla da Çağatay edebiyatında ele alınan konulardan birisi olmuştur. Bu konuda farklı eserlerin bir bölümü olarak yazılan metinlerin yanında müstakil eserler manzum/mensur biçiminde meydana getirilmiştir. Klasik Çağatay Edebiyatının en önemli isimlerinden biri, Ahmet Hâca Halis tarafından, Matel-nâme türünde mensur bir eser Çağatay Türkçesiyle nazma aktarılmıştır. Ahmet Hâca Halis ve eserinden daha önce kaynaklarda hiç bahsedilmemişse de bir nüshası Afganistan'ın kuzeyinde yer alan Tahar ilinden keşfedilmiştir. Bu çalışmada da söz konusu eserin eldeki nüshasından genel hatlarıyla bahsedilmiştir. Akabinde nüsha tanıtılmış, eser Alevi olmayan insanların arasında İslam tarihinin bir parçası olarak okunduğu bilinmiştir.

Nazma aktarılmış metnin kime ait olduğu tespit edilerek hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca Maktel-nâme isimli eserler üzerine de kısaca durulmuştur. Daha sonra nüshanın en önemli bölümlerinden örnekler verilerek değerlendirmeler yapılmıştır.

Kaynaklar

Alp, G. (2020). Türk Edebiyatında Kerbelâ Hadisesi: Konuyu Kendi Realitesine Uygun Konumlandırma Çabası -Eksiklikler, Tespitler, Literatür. *International Journal of Filologia*, 4 s. 56-89.

Atik Gürbüz, İ. (2012). Kerbelâ Şehidinden Sevgili İmgesine: Hz. Hüseyin. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 64, s. 129-146.

Bayat, F. (2021). Folklorlaşan Hz. Hüseyin Ve Kerbela Olayı. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 97, s. 68-76.

Cin, A. (2012). İran Coğrafyasında Hz. Hüseyin Yası ve Bir Kerbela Kıssası. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 63, s. 358-363.

Çelebioğlu, A. (1198). *Klasik Türk Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: Milli Eğitim Yayınları.

Dedekargınoğlu, H. (2015). Dedelerin Gözüyle Kerbelâ ve Öncesi-Sonrası. *Uluslararası Kerbelâ ve Hz. Hüseyin Sempozyumu*, s. 288-289.

Demirel, Ö. (2007). *Âşıkî'nin Maktel-İ Hüseyin'i Üzerine Dil İncelemesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Demirel, Ö. (2008). Âşiki ve Maktel-i Hüseyin'i. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 38, s. 50-53.

Erbay, E. ve Tozlu, S. (2015). *Maktel-İ Hüseyin Kerbela Hadisesi Şâdi Meddâh, e-Kitap*. İstanbul: KTB yay.

Erdem Akkoyun, T. (2015). *Lâmi'î Maktel-İ İmâm Hüseyin İnceleme-Çeviri Yazı-Sözlük*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Eren, H. (2014). *Dârendeli Kâtipzâde Bekâyî-Maktel-İ Hüseyin (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük Dizin)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gülsüm, M. A. (2019). *Yahyâ Bin Bahşî'nin Maktel-İ Hüseyin Adlı Mesnevisi (İnceleme-Metin)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırkkale: Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kara, A. (2022). 21. Hoca-zâde Muhammed Râsim Hikmet'in Hâb-nâme adlı eserinde Ehl-i Beyt sevgisi ve Kerbelâ hadisesi. *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 28, s. 327-328.

Karataş, S. (2012). *Kastamonulu Şâzi'nin Maktel-İ Hüseyin'i Üzerine Tahlil ve İnceleme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kaya, B. A. (2022). Osman Nevres'in Kerbelâ Mersiyeleri I: Mersiye-i Hazret-i Hüseyin. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 28, s. 268-273.

Kiremitçi, F. (2012). Klasik Türk Edebiyatında Öğretici Mensur Eserleri Nazma Aktarma Çalışmaları ve Sâdikî'nin Manzum Akaid-Nâme Örneği. *Turkish Studies*, 7(1), 1501-1539.

Özçelik, K. (2008). *Yûsuf-I Meddâh ve Maktel-İ Hüseyin (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özdemir, B. (2020). Hadikatü's-Süedâ Tesirinde Bir Maktel-i Hüseyin: *Tuhfetü'ş-Şühedâ*. *Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergi*, 11, s. 21-22.

Özil, S. (2017). Maktel-İ Hüseyinler Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 83, s. 33-38.

Seraji, A. N. (2022). Rahim Hâce'nin Nazmu'l-Muhtasaru't-Türkî Adlı Eseri Üzerine. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 8, s. 295-305.

Sürücü, Y. (2018). *Yasemin Sürücü Hacı Nûreddin'in Vâkıa-Yı Deşt-İ Kerbelâ/Hüseyin'in Makteli Mesnevîsi (Metin-İnceleme)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Tek, R. ve Öger, A. (2018) Çağatayca Yazılmış Bir Kerbela Mersiyesi. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 12, s. 173.

Tekcan, M. (2012). Çağatay Türkçesinde Yazılmış bir Hazret-i Hüseyin Mersiyesi. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 33, s. 207-208.

Türkoğlu, S. (2016). Türk Edebiyatında Maktel-İ Hüseyinler ve Bekâî'nin Kitâb-I Kerbelâ Mesnevîsi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 58, s. 108-110.

Zümrüt Menteş, J. (2013). *Kemterî İbrahim Maktel-İ İmam Hüseyin İnceleme-Çeviri Yazı-Sözlük*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

Bu çalışmanın yazar/yazarları, ... Üniversitesi ..... Etik Kurulu'nun tarih ..... sayı ..... ve karar..... ile etik kurul izin belgesi almış olduklarını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.